

сполучення. Тут синтаксичні відношення мають формальний характер, граматичні категорії фіксуються як незмінні, позбавлені живого граматичного значення. Можна навести багато прикладів таких фразеологічних сполучень: *лізти в душу, іти назустріч, бігати очима, вганяти в ніт, вертїтися на язиці, вскочити в гречку* та багато інших.

Проведений аналіз співвідношення препозитивних та постпозитивних маркерів в українській та англійській мовах дає змогу зробити такий висновок: в українській мові основний семантичний критерій препозитивного маркера в багатокомпонентній структурі лексичного значення дієслова руху становить ідею фізичного переміщення у просторі та співвідносність за характером його спрямованості чи неспрямованості. В англійській мові постпозитивний маркер є ключовим у способі моделювання просторово-спрямованої семантики, а прислівниково-префіксальний дієслівний модифікатор уточнює, модифікує та іноді повністю змінює значення дієслова.

Л і т е р а т у р а :

1. *Апресян Ю. Д.* К построению языка для описания синтаксических свойств слова // Проблемы структурной лингвистики / отв. ред. Шаумян С. К. – М., 1973.
2. *Жолобов С. И.* Семантика и функционирование английских глаголов, обозначающих определенно-направленное перемещение в пространстве : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. – Калинин, 1984.
3. *Левицкий В. В.* Статистическое изучение лексической семантики. – К. : УМК ВО, 1989.
4. *Лесюк М. П.* Словообразовательные гнезда корней со значением движения в современном украинском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. – К., 1982.
5. *Орлова Т. М.* Семантична структура та лінгвостилістичні можливості назв руху в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. – Запоріжжя, 1999.
6. Longman dictionary of contemporary English. II. Summers, Della. PE1628. L58. 2003.

Автор данной статьи проводит анализ соотношения препозитивных и постпозитивных маркеров украинского и английского языков. На основе проведенного анализа выявлено основной семантический критерий лексического значения глагола движения в украинском языке, доказана важность постпозитивного маркера и наречно-приставочного глагольного модификатора в английском языке.

Ключевые слова: глаголы движения, препозитивный маркер, постпозитивный маркер, неблизкородственные языки.

The author of this article analyzes the relationship between prepositive and postpositive markers in Ukrainian and English languages. Based on the analysis, the main criterion for lexical-semantic meaning of the verb of motion in the Ukrainian language was identified, the importance of postpositive marker and prefix-adverbial verbal modifiers in the English language was proved.

Keywords: verbs of motion, prepositive marker, postpositive marker, non-closely related languages.

Онищенко І. В.

Криворізький державний педагогічний університет

ЦЕНТРАЛЬНІ ТА ПЕРИФЕРІЙНІ КОМПОНЕНТИ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ОЦІНКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті подається характеристика функціонально-семантичного поля оцінки, здійснюється аналіз ядерних і периферійних компонентів, описуються мовні та мовленнєві засоби оцінності (лексичні, фразеологічні, морфологічні, словотвірні, синтаксичні).

Ключові слова: функціонально-семантичне поле, функціонально-семантична категорія, оцінка, оцінний засіб, оцінна функція, оцінне значення.

У сучасних умовах все зримишою стає необхідність нових підходів до аналізу мовних одиниць. Одним з таких підходів є функціональний, який досить широко розробляється багатьма вченими. Функціональний напрям передбачає дослідження динамічного аспекту мови, вимагає нової інтерпретації мовних явищ, тому що дозволяє інтегрувати одиниці різних рівнів мови й сприяє найбільш адекватному й повному описові матеріалу в його розмаїтті.

На сучасному етапі функціональний підхід до аналізу мовних явищ набуває дедалі більшого поширення. Серед значної кількості думок слід виділити концепції О. Бондарка, І. Вихованця, М. Всеволодової, В. Гака, С. Діка, А. Загнітка, Г. Золотової, М. Кожині, Н. Слюсарєвої, М. Шемякіна. Особливість функціональної граматики полягає в тому, що в ній застосовується комплексний підхід, при якому за основу беруться семантичні функції формальних одиниць та спільні семантичні ознаки мовних елементів різних рівнів. Об'єднуючи окремі елементи мовних рівнів, мовні засоби формують ФСП.

Мета статті – дослідити структуру ФСП оцінки, виявити й проаналізувати його ядерні й периферійні компоненти; описати мовні та мовленнєві засоби оцінності (лексичні, фразеологічні, морфологічні, словотвірні, синтаксичні), на підставі яких моделюється ФСП оцінки поліцентричного типу.

О. Бондарко, вчення якого ми поклали в основу дослідження, визначає ФСП як “систему різнорівневих засобів мови (морфологічних, синтаксичних, словотворчих, лексичних, а також лексико-синтаксичних тощо), об'єднаних на основі спільності та взаємодії їхніх семантичних функцій” [3, с. 22]. ФСП – це особлива двобічна єдність (змістовно-формальна), що охоплює конкретні засоби мови з усіма особливостями їх змісту та форми. В основі кожного ФСП лежить певна семантична категорія – той семантичний інваріант, який об'єднує різнорідні мовні засоби та зумовлює їх взаємодію. ФСК підкреслює семантико-категорійний аспект дослідження. Так, ФСП оцінки базується на ФСК оцінки, яка об'єднує лексичні, фразеологічні, словотворчі, синтаксичні засоби, покликані виконувати оцінну функцію.

ФСП оцінки ми розуміємо як коло різнорівневих мовних засобів, що знаходяться в розпорядженні мовця, призначених для вираження семантики оцінки у всіх її варіантах. Дослідження показало, що в структурі ФСП оцінки сучасної української мови можна виділити такі концепти: *схвалення / несхвалення, симпатію / антипатію, згоду / незгоду, похвалу / осуд, подяку, бажання, зацікавлення, докір, заборону, звинувачення, загрозу, критику* та ін. Ці концепти об'єднуються оцінною функцією – виходячи з певних норм, ідеалів, зразків, стандартів, виражати ціннісне ставлення суб'єкта до об'єкта.

Кожне ФСП має вихідну ядерну систему та комплекс периферійних систем, які виступають у ролі середовища [3, с. 20-23]. Основою для вирізнення центру і периферії ФСП є принцип передачі домінантного семантичного значення мовної одиниці, тобто спосіб поверхневої реалізації певних глибинних поняттєвих категорій, які формують своєрідне семантичне ядро ФСП. Учені по-різному іменують базову одиницю ФСП, що стоїть у центрі: ядерна одиниця (В. Ібрагімова); ідентифікатор (В. Абрамов, Є. Кузнецова); домінанта (А. Абдулова, В. Богданов, Є. Гулига, Т. Маркелова, Є. Шендельс); семантична тема (Д. Шмельов); архілексема (Е. Косеріу); архісема (І. Буйленко); категорійна архісема (В. Гак); ім'я поля (Ю. Караулов); інтегральний семантичний множник (В. Супрун); гіперсема (В. Андрєєва) та ін.

У нашому дослідженні вживається термін “домінанта”, що виражає загальне, інваріантне значення, притаманне всім одиницям аналізованого ФСП. Такою

домінантою для ФСП оцінки є багатозначні слова **хороший / поганий**. У семантичній структурі цих слів відображається весь спектр значень, пов'язаний з оцінкою навколишньої дійсності.

У функціональній граматиці виділяють два основних структурних типи ФСП: 1) моноцентричні (сильно центровані) поля, що мають чітко виражену домінанту; 2) поліцентричні (слабко центровані) поля, що базуються на сукупності різних засобів, які не утворюють єдиної гомогенної системи [3, с. 22]. У межах першого типу розрізняють такі підтипи: а) ФСП із цілісним граматичним ядром (гомогенні); б) ФСП із комплексним ядром (гетерогенні). У межах другого типу – а) поля “розсіяної”, дифузної структури, що мають множинність компонентів при слабко вираженій межі між ядром та периферією; б) поля компактної поліцентричної структури з яскраво вираженими центрами [3, с. 22; 6, с. 67].

За структурним типом ФСП оцінки належить до групи поліцентричних полів. Це зумовлено особливостями її плану вираження оцінки, бо, як зазначає Т. Космеда, “категорія оцінки поширюється на всю мову, пронизує всі її рівні, набуваючи статусу міжрівневої структурно-семантичної категорії” [7, с. 306]. Засоби вираження оцінки нерівнозначні та неоднорідні. Одні використовуються регулярно, займають центральну позицію; інші використовуються нерегулярно, уточнюють, модифікують оцінні відношення, займають другорядну позицію.

Ми вважаємо, що ФСП оцінки слід зарахувати до підгрупи полів компактної поліцентричної структури, оскільки воно базується на кількох яскраво виражених центрах поля, які охоплюють засоби різних мовних рівнів. Серед лексичних засобів центральне місце посідають лексеми, пов'язані з емоційним станом мовця; серед фразеологічних – фразеологічні одиниці з оцінним значенням; серед словотворчих – суфікси суб'єктивної оцінки.

Ядро (центр) функціонально-семантичного поля оцінки. Домінанта ФСП оцінки *хороший / поганий* об'єднує, на наш погляд, такі складові ядра: 1) власне ядро; 2) насколядерний простір. Беручи за основу класифікацію оцінок В. Телії, у якій виділяється раціональна (орієнтується на референт і визначається на основі притаманних референту властивостей) та емоційна (відображає емоційне ставлення мовця до предмета оцінки) оцінки [9, с. 31-32], зараховуємо одиниці з оцінним емоційно-експресивним забарвленням до власне ядра поля оцінки, а одиниці, що містять понятійну (логічну) оцінку, – до насколядерного простору ФСП оцінки. Власне ядро ФСП оцінки, у свою чергу, містить два яскраво виражених центри: 1) центр, заповнений лексичними одиницями, 2) центр, заповнений фразеологічними одиницями.

До власне ядра ФСП оцінки відносимо емоційно забарвлені слова, що виражають “емоційні відтінки в оцінці явищ дійсності, осіб, подій і т. ін.” Серед одиниць цього типу виділяємо оцінно марковані лексеми, у яких оцінка є виразним компонентом семантики. Оцінно марковані назви поділяються на власне оцінні (оцінність реалізується в прямому номінативному значенні) та потенційно оцінні (оцінність реалізується в переносному значенні). До власне оцінних маркованих назв, що формують власне ядро поля оцінки, відносимо лайливі слова, які не просто виражають оцінку, а й використовуються з метою образити, принизити людину: *байстрюк, бахур, йолоп, мурло, мурмило, падлюка, паплюга, паскуда, шалава, шлюха* та ін.

Власне ядро ФСП оцінки формують також розмовні слова та слова із фамільярними, зневажливими, іронічними відтінками (вони в словниках фіксуються із

позначками *розм., фам., зневажл., ірон.*). Основу цих одиниць складають слова на позначення назв осіб: *дурень* (розм.), *недоумок* (розм.), *базікало* (зневажл.), *брехун* (розм.), *дармоїд* (зневажл.), *ледащо* (зневажл.), *роззява* (розм.), *живодер* (розм.), *добряга* (розм.), *реготуха* (розм.), *зірвіголова* (розм.), *хвалько* (розм.), *підлабуза* (розм.), *голоштан* (зневажл.), *пройдисвіт* (розм.), *борзописець* (ірон.), *великорозумник* (ірон.), *мазій* (зневажл.), *дилда* (фам.), *курдупель* (фам.), *горбач* (розм.), *кривоніс* (розм.), *сліпак* (розм.) та ін.

Серед оцінно маркованих лексем, що належать до власне ядра ФСП оцінки, виділяємо й найменування на позначення дій і процесуальних станів людини: *базікати* (зневажл.), *варнякати* (розм.), *верзти* (фам.), *верзякати* (вульг.), *рвякати* (розм.), *вештатися* (розм.), *гайнути* (розм.), *дибуляти* (розм.), *дремнути* (розм.), *теліпатися* (розм.), *чкурнути* (розм.), *швендіати* (розм.), *жертити* (вульг.), *бахнути* (розм.), *гамселити* (розм.), *дубасити* (розм.), *жбурляти* (розм.), *лупцювати* (розм.), *шльопнути* (розм.) та ін.

До групи лексем на позначення неопредмечених рис і ознак людини (зрідка тварини, предмета, явища), що утворюють власне ядро ФСП оцінки, можна віднести такі найменування: *дурноголовий* (розм.), *загіджений* (розм.), *затюканий* (розм.), *ідіотський* (розм.), *паскудний* (розм.), *сатанячий* (розм.), *чванькуватий* (розм.), *пришелепкуватий* (фам.), *прищавий* (розм.), *товстопикий* (розм.), *тупоголовий* (розм.) та ін. Серед оцінно маркованих назв на позначення опредмечених дій людини виділяємо такі лексеми: *базікання* (зневажл.), *верзякання* (вульг.), *верескотня* (розм.), *вештання* (розм.), *лупцювання* (розм.), *реготня* (розм.), *рвякання* (розм.), *шарпаня* (розм.) та ін.

Дослідження показало, що більша частина оцінно маркованих слів виникає на рівні словотворення. Лексеми, як правило, утворюються двома способами словотворення: афіксацією і основоскладанням. Найбільш поширеним афіксальним способом творення оцінних лексем є суфіксація. Шляхом приєднання до іменникових, прикметникових і дієслівних основ суфіксів *-ик, -ак (-як), -ар, -ач, -ань, -ець, -ун, -юх-, -к(а), -ух(а), -иц(я), -ак(а), -аг(а), -л(о), -ил(о), -айл(о), -идл(о), -уг(а), -н(я), -анн(я), -нин(а)* утворюються оцінно марковані назви осіб: *куцак, добряк, чубар, горбач, лобань, лінивець, говорун, лінюх, грамотійка, лизуха, каламутниця, верещака, симпатяга, швендяло, хапуга, волоцюга, страшидо, гризня, реготня, базікання, рвякання, шарпаня* та ін. Серед іменників середнього роду спостерігаються й деривати з нульовою суфіксацією: *рева, нюня, підлабуза, понура, швендя* та ін.

Власне ядро ФСП оцінки охоплює і значна кількість фразеологічних одиниць з емоційно-експресивним забарвленням. Вони співвідносяться за семантичними й граматичними значеннями з лексико-граматичними класами слів з оцінною семантикою і виражають позитивне чи негативне ставлення мовця до предметів та явищ об'єктивного світу. Услід за М. Алефіренком [1, с. 46-70], семантико-граматичні розряди на фразеологічному рівні розглядаємо як сукупність гомогенних фразеологічних одиниць, об'єднаних однотипними взаємодіючими смисловими елементами різних структурних рівнів. Наприклад: **щасливець** – *родився під щасливою зіркою; пестунчик долі* та ін.; *дурень* – *голова з вухами; дурне сало* та ін.; **розумний** – *має голову на плечах; світла голова* та ін.; **дурний** – *на голову шкандибає; на розум небагатий* та ін.; **ледарювати** – *дурня валяти; лежати лежнем* та ін.; **ганьбити** – *обливати брудом; укривати ганьбою* та ін.; **щиро** – *від щирого серця; з відкритою душею* та ін.; **як-небудь** – *тяп-ляп; аби з рук* та ін.

Навколоядерний простір поля оцінки утворюють слова, які у своїй семантиці містять раціональну оцінку, що визначається на основі об'єктивно притаманних денотату властивостей, виступаючи належністю конвенціонально закріпленої семантики слова. Слова як носії системно-мовного змісту характеризуються індикаторами оцінки в лексикографічному тлумаченні, наприклад: *ввічливий* – “який дотримується правил пристойності, виявляє уважність, люб'язність; чемний // у якому проявляється уважність, люб'язність” [4, с. 78]; *мародер* – “вояк, що грабує вбитих і поранених після бою або мирне населення під час війни” [4, с. 511] і т. ін. Аналіз словникових дефініцій свідчить про те, що меліоративність або пейоративність лексичних одиниць цього типу зумовлена позитивним чи негативним характером самих денотатів, вона є об'єктивно закріпленою за словом. У словах раціональної оцінки відображення соціальної дійсності міститься в оцінному компоненті значення і не є самостійним компонентом, тобто власне оцінна модальність тісно пов'язана з денотацією.

Серед аналізованих одиниць найбільшу групу (47%) складають іменники – слова на позначення назв осіб, моральних якостей людини, опредмечених станів, дій людини, побутових предметів, речей, здобутків культури та мистецтва: *красень, цинік, бездара, недоук, аферист, лицемір, відвага, вірність, егоїзм, лицемірство, нахабство, добро, зло, зневага, правда, багатство, бідність, воля, злиденність, нелад, рабство, убогість, метушня, баракло, деградація, занепад, прогрес, регрес, розбудова, плагіат, шедевр* та ін.

Навколоядерний простір ядра ФСП оцінки, утворюють прикметники (33%), які вказують на особливості інтелекту людини, її моральні якості, стан здоров'я, матеріальний достаток, зовнішність, загальне визнання, популярність серед інших, корисність / шкідливість реалій об'єктивного світу: *ерудований, бездарний, нерозумний, талановитий, тямущий, чесний, щирий, вихований, відважний, лінивий, порядний, вродливий, потворний, багатий, убогий, авторитетний, видатний, почесний, вигідний, корисний, непотрібний, практичний, шкідливий, ароматний, смердючий* та ін.

Незначну частину аналізованих одиниць (11%) становлять лексеми на позначення неопредмечених дій і процесуальних станів людини, що містять раціональну оцінку: *бешкетувати, грабувати, твалтувати, зневажати, зраджувати, ледарювати, лицемірити, лихословити, мародерствувати, скандалячити* та ін. До групи лексем, що позначають ознаки дій (9%), відносимо такі, як: *відважно, боязко, відмінно, гарно, героїчно, добре, красиво, незграбно, погано, прекрасно, убого, цинічно, темно, чудово, щиро* та ін.

Периферію ФСП оцінки утворюють ті одиниці, які є менш спеціалізованими для вираження семантики оцінки та нерегулярно функціонують у мовленні. Периферійна функція протиставляється ядерній, як зауважує А. Загнітко, “насамперед рівнем свого виявлення в структурі категорії і прямою залежністю від умов комбінаторики; у силу вступають позиційні й дистрибутивні умови презентації” [5, с. 19]. Досліджувана зона поля включає ближню й далеку периферію. Ближню периферію можна назвати також “напівпериферією”. Таке членування периферійної зони досить умовне, оскільки в ньому присутній суб'єктивний елемент. Компоненти далекої периферії ФСП оцінки виявляють свою оцінність лише в контексті. Для компонентів ближньої периферії контекст суттєвої ролі не відіграє, вони зберігають оцінність поза мовним оточенням.

До ближньої периферії ФСП оцінки слід віднести слова, утворені за допомогою суфіксів суб'єктивної оцінки. Наявність у мові суб'єктивно-оцінних формантів

обумовлюється різними функціями слів: деякі слова виражають логічні поняття, інші стають засобом вираження почуттів, оцінки чого-небудь. Ш. Баллі зауважує, що “людська думка постійно вагається між логічним сприйняттям та емоцією; ми розуміємо або відчуваємо; найчастіше наша думка складається одночасно з логічної ідеї і почуття. І хоча ці два елементи можуть поєднуватися в найрізноманітніших пропорціях, усе ж з точки зору практичного дослідження можна стверджувати, що в кожному випадку переважає щось одне: або логічне сприйняття, або почуття” [2, с. 182].

Домінанта засобів категоризації суб’єктивної оцінки зосереджена в суфіксальній системі іменника. Іменникові похідні, що утворюють ближню периферію поля оцінки, розташовуємо за ступенем вияву емоційності в такому порядку: а) деривати, утворені за допомогою суфіксів демінутивності (зменшеності) **-ок, -ик, -к(о), -к(а), -ц(е)**: *дубок, дощик, вушко, хмарка, віконце*, та ін.; б) деривати, утворені за допомогою суфіксів демінутивності-мейоративності (одночасно реалізують кількісне значення об’єктивної зменшеності та позитивнооцінне значення) **-очк(а), -ечк(а), -ичк(а), -ячк(о), -ечк(о), -инк(а), -ичок, -ечок, -очок, -иночк(а), -ець, -иц(я), -чик, -ен(я), -атк(о)** та ін.: *голівочка, донечка, травичка, пір’ячко, сонечко, хатинка, дощикок, кружечок, ставочок, хвилиночка, водиця, хлібець, горобчик, зайченя, малятко* та ін.; в) деривати, утворені за допомогою суфіксів пестливості **-еньк(а), -еньк(о), -оньк(а), -оньк(о), -усь, -ус(я), -унь, -ун(я)**: *ніченька, серденько, дівчинонька, соколونько, дідусь, бабуся, татунь, мамуня* та ін.

Периферійними компонентами є прикметники, утворені від стилістично нейтральних основ за допомогою суфіксів **-еньк-, -есеньк-**: *гарненький, добренький, хорошенький, гарнесенький, дорогесенький, милесенький* та ін. Серед прикметникових форм на **-еньк-, -есеньк-** виокремлюємо групу дериватів, у яких суб’єктивна оцінка якості може супроводжуватися значенням зменшеної міри якості в предметі. Найпоширеніше це виявляється у формах, утворених від прикметників, корені яких уже містять вказівку на велику концентрацію певної ознаки, що має позитивне чи негативне забарвлення: *багатенький, бідненький, страшненький, дурнесенький* та ін. Поруч із аналізованими одиницями знаходяться якісні прислівники на **-о, -е**, співвідносні з емоційно забарвленими прикметниками: *добренько, поганенько, гарнесенько*. Вони виражають суб’єктивну оцінку за допомогою суфікса **-енько**, що вносить відчутний відтінок пестливості, та суфікса **-есенько**, що цей відтінок збільшує.

Слова стають оцінними не лише внаслідок додавання суфіксів, але й спеціальних **префіксів**. В українській мові префікси, як правило, мають раціональний характер, є виразниками об’єктивного бачення світу, однак, як показало дослідження, існує велика група слів з оцінною семантикою, утворених за допомогою префіксів. До напівпериферії ФСП оцінки, на нашу думку, належать слова, які утворилися за допомогою таких формантів: **архі-, супер-, а-, не-, анти-, дис-, лже-, псевдо-, квазі-, пре-**: *архісерйозний, архішахрай, супергерой, супермодний, аморальний, алогічний, неморальний, нелогічний, антигуманізм, антигуманістичний, дисгармонія, дискомфорт, лженауковий, псевдовчений, квазіспеціаліст, премудрий, прегарно* та ін.

Зауважимо, що оцінні префікси є виразниками переважно синкретичної (позитивної і негативної) суб’єктивної оцінки, яку можна встановити лише в контексті. Позитивнооцінне і негативнооцінне значення ґрунтуються на семантиці інтенсивності та несправжності супровідних предикатів базових структур, на основі яких утворюються префіксальні іменники та прикметники, заповнюючи, таким чином, периферійну зону ФСП оцінки.

Далеку периферію функціонально-семантичного поля оцінки утворюють лексеми,

у яких оцінне значення є неосновним і виявляється лише в певному контексті, у певних валентних умовах. Це насамперед слова, утворені лексико-семантичним способом словотворення. Особливістю цього способу є те, що в такому випадку відбувається зміна семантики твірного слова шляхом її переосмислення, в основі якого лежить метафоричне чи метонімічне перенесення назви з одного явища чи поняття на інше. Наприклад: назва тварини → назва людини (*мавпа, осел, соловей, теля, черепаха, ягня* та ін.); назва рослини → назва людини: (*дуб, береза, калина, лопух, печериця* та ін.); назва предмета → назва людини (*ганчірка, картина, опудало, товкач, шляпа* та ін.); назва житла тварини → назва приміщення і споруди людини (*барліг, конура, курник, нора, свинюшник* та ін.); ознака предмета → якість, риса людини (*гарячий, зелений, смердючий, темний, тупий* та ін.); дія тварини → дія людини (*гавкати, ричати, хрюкати* та ін.) та ін.

Периферійним засобом вираження оцінного значення є різні функціональні групи часток. У системі часток, на думку Т. Космеди, можна виявити “синкретичну зону слів, що пов’язані як із категорією модальності, так із категорією оцінки” [7, с. 286]. Це частки, які здатні реалізувати всю гаму емоційно-оцінних та суб’єктивних модальних значень з високим ступенем експресії – схвалення, замилювання, несхвалення, обурення, злості, іронії, незадоволення, погрози, розгубленості, сумніву, недовір’я тощо.

У формуванні оцінного значення беруть участь окличні, питальні, спонукальні частки: *що за, що то за, що там за, що ж то за, от, ото, ось, ну й, ще, іще, ще й, іще й, чи, хіба, невже, хіба, невже, бодай, щоб, аби, коли б, ну, ану, хай (нехай)* та ін. Наприклад: **Що за** нахаба! / І. Нечуй-Левицький/; **Що за краса!** / Д. Павличко/; **От бачиш!** – з докором сказала жінка / В. Стефаник/; **Ну й хороше ж тут!** / Остап Вишня/; **Ну й життя настало!** / Остап Вишня/; **Хіба ж так поводяться з подарунками?** / В. Підмогильний/; **Невже** оцього хаосу ніхто не бачить? / А. Німенко/; **Щоб** вам очі повівертало, розбишаки ви горлові! / І. Микитенко/; **Коли б** ти кожним був стручечком подавився! / П. Гулак-Артемівський/. **Ну**, здихай, враг тебе бери! / М. Коцюбинський/. **Хай** вічно красується доблестю наша земля / О. Довженко/.

Спостереження показало, що більшість часток бере участь в оформленні речень з негативною семантикою, виражаючи оцінну реакцію незадоволення, обурення, осуду, недовіри, несхвалення.

Периферія поля оцінки включає також прислівниково-займенникові слова який (*яка, яке*), *такий (така, таке), як, скільки*, що оформлюють окличні речення з оцінною семантикою. Вони знаходяться в препозиції щодо слова, яке називає емоцію: **Яка ганьба!** **Який** пекучий сором за своїх! / Ірина Вільде/; **А як** прегарно! / О. Кобилянська/; **Отакий** хороший, бравий, – та й у наймах вік коротає... / Т. Шевченко/.

До далекої периферії ФСП оцінки належать різні групи вигуків, за допомогою яких реалізується емотивна функція мови. Справедливо зауважує Л. Мацько: “Вся емоційно-почуттєва сфера людини від найпростіших емоцій і почуттів (наприклад, задоволення) до найскладніших (радість), від активних до пасивних, від естетичних до моральних та інтелектуальних знаходить своє об’єктивне вираження в системі мовних знаків, до складу яких входять і вигуки” [8, с. 72]. Емоційні вигуки можуть передавати такі емоційно-оцінні значення, як радість, захоплення, схвалення, похвалу, подив, сум, горе, жах, страх, відчай, біль, співчуття, переляк, вагання, нерішучість, безнадію, осуд, обурення, презирство, гнів, іронію, невдоволення, докір, застереження, тривогу, загрозу тощо. Периферійну зону ФСП оцінки заповнюють вигуки, що виражають позитивні

емоції, та вигуки, що сигналізують про негативні емоції.

Серед вигуків, що передають позитивні емоції (радість, захоплення, схвалення, заохочення, замилювання), виділяємо **браво! слава! хвала! ура! гурра! слава Богові!** тощо. Наприклад: – *За впіймання злочинців висока нагорода. – **Браво!*** /Л. Костецький/; – *Та-та-та!.. – залопотів крилами смерті кулемет. А з рову: – **Ура, слав-а-а!*** /Г. Косинка/. Слід зазначити, залежно від контекстуальних умов зміст нечленованого вигуківого окличного речення **Браво!** може переосмислитися й набути негативного звучання. Наприклад: **Браво! Браво!** – *казала з докором сестра. – **Що ще від тебе чекати?*** (розм.).

Більша за обсягом група вигуків спеціалізується на вираженні негативних емоцій (осуду, іронії, зневаги, презирства, обурення, гніву, невдоволення, докору, погрози, недовіри та ін.). Ця група представлена такими вигуками: **кат їх бери! пхе! пху! тьфу! тьху! тю! фе! фі! фу! хай йому грець! хай йому цур! цур! чорт його бери! чорта з два!** та ін. Наприклад: – *Що таке? Вже знов якась мора? **Цур-пек! Щезай!*** /Леся Українка/; ***Та цур йому, тій балаболці, – обізвався кобзар*** /М. Стельмах/; ***Обоє такі... розмазливі! Біс їх бери! Не хочу й згадувати про них!*** /Л. Франко/.

До синтаксичних засобів вираження категорії оцінки, що утворюють далеку периферію ФСП оцінки, зараховуємо елементи інфраструктури речення (вставні і вставлені одиниці, звертання), які вживаються для того, щоб показати певне суб'єктивне ставлення мовця до висловлених ним думок, до адресата мовлення, надати їм оцінку. Об'єктами оцінювання в реченнях з інфраструктурою можуть бути зміст інфраструктурного рівня речення, його мовне оформлення, адресат мовлення. Наприклад: **На щастя, бій був короткий** /А. Німенко/; **На жаль, тут не було ніяких сумнівів: донька не повернеться** /Ю. Яновський/; **Ще й, на моє нещастя, прийшла мені на думку та страшна тітка Наталія** /І. Нечуй-Левицький/; **Інший найширше вживаний аргумент – той, що в Україні більшість населення вже російськомовна (скільки наполегливості немало хто виявляє, аби це довести!)** /А. Погрібний/; **І і національних меншин, й іммігрантів є у кожній з цих країн не менше (!), ніж є їх в Україні** /А. Погрібний/.

До периферійних компонентів поля оцінки відносимо звертання, спрямоване на вираження суб'єктивного ставлення мовця до співрозмовника, а в окремих випадках – на його характеристику, кваліфікацію. Наприклад: **Милий, невже я тебе не побачу?** /А. Німенко/; **Слухай, ти! Що ти там отому дурневі плещеш?** /Панас Мирний/; **Яриночко, не сердься...** /М. Стельмах/; **Чого ти так мене, паскудо, в боки пхаєш?** /Є. Гребінка/; **Не товпися, свинота!** /А. Тесленко/; **Гади, гади! Чи напилися ви людської крові?** /Т. Шевченко/. Посилення негативної оцінки відбувається тоді, коли подібні звертання ампліфікуються, градуються або означаються, у свою чергу, прикметником негативного змісту. Наприклад: – **Рубайте й мене, звірі, кати ви, нелюди...** /О. Гончар/; **Мовчіть, злиденне кодрло! Невігласи!** /Леся Українка/.

Висновки. Таким чином, ФСП оцінки у своїй структурі має вихідну ядерну систему та комплекс периферійних систем. Ядро ФСП оцінки складається з власне ядра та навколяядерного простору, об'єднаних семантичною домінантою “хороший / поганий”. Власне ядро поля оцінки утворюють оцінно марковані лексеми – слова з іронічним, зневажливим, фамільярним відтінками, розмовні та лайливі слова, а також оцінні фразеологізми з високим ступенем інтенсифікації оцінного компонента значення, які співвідносяться за семантичними і граматичними значеннями з лексико-граматичними класами оцінних слів. Навколяядерний простір ФСП оцінки утворюють

слова, які в своїй семантиці містять раціональну оцінку, що базується на раціонально-оцінних, логічних міркуваннях про об'єктивно притаманні референту якості Периферійну зону ФСП оцінки в сучасній українській мові утворюють одиниці лексичного, словотвірного, морфологічного та синтаксичного рівнів, які є менш спеціалізованими для вираження семантики оцінки та нерегулярно функціонують у мовленні. Ближня периферія має вихід у словотвірний ярус, спираючись на систему префіксів та суфіксів суб'єктивної оцінки (демінутивності, демінутивності-мейоративності, пестливості). Далека периферія представлена оцінно маркованими лексемами, ужитими в переносному значенні, модальними частками, вигуками, елементами інфраструктури речення (вставні та вставлені одиниці, звертання). Оцінне значення досліджуваних одиниць виступає в певних контекстуальних умовах та пов'язується з інтонацією, яка є обов'язковою, конситуативною ознакою будь-якого підпорядкованого оцінній функції висловлювання.

Л і т е р а т у р а :

1. *Алефіренко М. Ф.* Теоретичні питання фразеології / М. Ф. Алефіренео. – Х. : Вища шк., 1987. – 136 с.
2. *Балли Ш.* Французская лингвистика / Ш. Балли. – М. : Изд-во ин. лит., 1961. – 394 с. – Бібліогр. : С. 384-394.
3. *Бондарко А. В.* Функциональная грамматика / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1984. – 136 с. – Библиогр. : С. 125-132.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел (уклад. і гол. ред.). – К.; Ірпінь : ВТ “Перун”, 2001. – 1440 с.
5. *Загнітко А. П.* Основи функціональної морфології української мови / А. П. Загнітко. – К. : Вища шк., 1991. – 77 с.
6. *Ивин А. А.* Логіка : [учеб. для вуз.] / А. А. Ивин. – М. : Гардарики, 1999. – 352 с.
7. *Космеда Т. А.* Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: Формування і розвиток категорії оцінки / Т. А. Космеда. – Л. : Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2000. – 350 с. – Бібліогр. : С. 312-336.
8. *Мацько Л. І.* До питання про семантику первинних вигуків / Л. І. Мацько // Укр. мовознавство : Респ. міжвід. наук. зб. – К., 1980. – Вип. 8. – С. 71-80.
9. *Телия В. Н.* О различии рациональной и эмотивной (эмоциональной) оценки // Функциональная семантика. Оценка, экспрессивность, модальность / Н. Д. Арутюнова, И. И. Чельшева. – М. : РАН, 1996. – С. 31-38.

В статтє характеризується функціонально-семантичного поля оцєнки, осущєствляється анализ ядерных и периферийных компонентов, описываются языковые и речевые средства оцєночности (лексические, фразеологические, морфологические, словообразовательные, синтаксические).

Ключевые слова: *функціонально-семантичне поле, функціонально-семантична категорія, оцєнка, оцєночне средство, оцєночна функція, оцєночне значєнє.*

The article gives the characteristics of functional-semantic field evaluation, an analysis of nuclear and peripheral components, described by means of language and speech otsinnosti (lexical, phraseological, morphological, structural, syntactical).

Keywords: *functional-semantic field, functional-semantic category, evaluation, evaluative tool, the outer function, evaluative meaning.*